

LİSE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MESLEĞE KARAR VERME ÖZ-YETERLİLİKLERİNİ YORDAMADA UMUT VE KONTROL ODAĞININ ROLÜ

Serkan Volkan SARI, Mustafa ŞAHİN

KTÜ, Fatih Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Trabzon.

İlk Kayıt Tarihi: 20.10.2011

Yayına Kabul Tarihi: 30.03.2012

Özet

Bu araştırma lise son sınıf öğrencilerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini yordamada umut ve kontrol odağının rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Trabzon ilinde yer alan üç farklı okul türünde öğrenimlerine devam etmekte olan 302 lise son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı 139 kız (%46) ve 163 erkek (%54) dir. Araştırmanın verileri Mesleğe Karar Verme Öz-yeterliliği Ölçeği, Umud Ölçeği ve Kontrol Odağı Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizi için Hiyerarşik regresyon analizi ve Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı tekniği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin umut ve kontrol odağı düzeylerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini farklı düzeylerde yordadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mesleğe Karar Verme Öz-yeterliliği, Umud, Kontrol Odağı*

THE ROLE OF HOPE AND LOCUS OF CONTROL PREDICTING CAREER DECISION MAKING SELF-EFFICACY ON SENIOR STUDENTS

Abstract

This study aims to investigate the relationship between hope and locus of control in predicting career decision making self- efficacy among high school seniors. The sample of the study consisted of 302 senior students from three different schools types in Trabzon. The distribution of students by gender is 139 girls (46%) and 163 boys (54%). Career Decision Making Self- Efficacy Scale, Hope Scale and Locus of Control Scale were used to collect the data. Pearson correlation coefficient and hierarchical regression analysis were used to analyze the data. According to the findings, hope and locus of control were found to be significant predictors of career decision making self-efficacy among students.

Key Words: *Career Decision Making Self- Efficacy, Hope, Locus of Control*

1. GİRİŞ

İnsan öğrenme, ihtiyaçlarını gidermede akıl yürütme ve problem çözme gücünü kullanan, çevresine dinamik bir uyum gösterebilen, çevresini kendi istekleri doğrultusunda değiştirebilen bir varlıktır (1). Bu değişimi gerçekleştirirken doğuştan getirdiği yetenekleri, potansiyeli, gizil güçleri de kullanmaktadır. Sahip olduğu bu özellikleri kullanma ve geliştirme alanı ise meslek olmuştur (2).

Bireyin hayatına yön verecek bir mesleği seçmesi yaşamı boyunca alacağı en önemli kararlardan biridir. Elbette birey bu kararı verirken birçok iç ve dış unsurdan etkilenmekte, kararını çeşitli olayların sonuçlarına göre şekillendirmektedir. Bireyin mesleğe karar verme öz-yeterliliği bu noktada büyük önem kazanmaktadır. Bireyin mesleğine karar vermesinin psikolojik boyutları konusu uzun yıllardan bu yana araştırmacılar tarafından ele alınmaktadır. Bu konuda ortaya atılan kuramlardan bazıları meslek seçme sürecine bir gelişim süreci olarak bakarken bazıları da bu konuyu kişilik boyutundan ele almışlardır (3, 4, 5). Örneğin meslek seçimini bir gelişim süreci olarak gören gelişim kuramcıları, meslek seçiminin bir anda verilen kararlarla açıklanamayacağına dikkat çekmektedirler (4). Konunun kuramsal boyutlarından yola çıkan araştırmacılar, mesleki gelişim ve mesleğe karar verme yeterliliği gibi kavramlar üzerinde bazı çalışmalar yapmışlardır (6, 7). Özellikle mesleki psikolojide ortaya çıkan sosyal bilişsel kariyer teorisi (social cognitive career theory) ve bütüncül kişilik teorisi (the integration of personality theory) bunların en önemlilerindedir. Bu teoriler ergenlerin kariyer gelişimlerini ve mesleki davranışlarını anlamada ve ölçmede önemli fayda sağlamışlardır. Sosyal bilişsel teori ve özellikle sosyal bilişsel özyeterlilik kavramı (social-cognitive concept of self-efficacy) (6) mesleki psikoloji araştırmacılarına sosyal bilişsel kariyer teorisini oluşturmalarında (social cognitive career theory) öncülük etmiştir. Bu teorilerde mesleki gelişimin bilişsel bir mekanizmaya dayandığı ifade edilmektedir (7). Bu mekanizma içinde mesleğe karar verme öz-yeterliliği bilişsel bir yapıya sahiptir. Mesleki gelişimin ve mesleki davranışın (vocational behavior) önemli bir parçasıdır (8). Bu bağlamda Talyor ve Betz mesleğe karar verme öz-yeterliliği kavramını ilk kez mesleki psikoloji alanına dahil eden isimler olmuşlardır (7). Bu bağlamda yapılan çalışmalarda bireylerin doğru mesleği seçebilme ve kendi özelliklerinin farkında olma gibi bazı unsurların ele alındığı görülmektedir (Bu teoriler ergenlerin kariyer gelişimlerini ve mesleki davranışlarını anlamada ve ölçmede önemli fayda sağlamışlardır. Sosyal bilişsel teori ve özellikle sosyal bilişsel özyeterlilik kavramı (social-cognitive concept of self-efficacy) (6) mesleki psikoloji araştırmacılarına sosyal bilişsel kariyer teorisini oluşturmalarında (social cognitive career theory) öncülük etmiştir. Bu teorilerde mesleki gelişimin bilişsel bir mekanizmaya dayandığı ifade edilmektedir (9). Bu mekanizma içinde mesleğe karar verme öz-yeterliliği bilişsel bir yapıya sahiptir. Mesleki gelişimin ve mesleki davranışın (vocational behavior) önemli bir parçasıdır (7, 10). Bu bağlamda Taylor ve Betz bu yapıyı yani mesleğe karar verme öz-yeterliliği kavramını ilk kez mesleki psikoloji alanına dahil eden isimler olmuşlardır (11, 12).

1.1. Mesleğe Karar Verme Öz-Yeterliliği ve Umud İlişkisi

Son yıllarda yapılan araştırmaların birçoğunun bireylerin karar verme yeterlilikleri üzerine yapıldığı görülmektedir (13, 14, 15). Yapılan araştırmaların genel olarak bireylerin mesleğe karar verme öz-yeterlilikleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak gerek dünyada gerekse Türkiye’de bireylerin halen meslek seçiminde sorunlar yaşamaması, konuyla ilgili araştırmaların genişleyerek devam etmesi gerekliliğini doğurmıştır. Dolayısıyla özellikle bireylerin kendilerini iyi tanımaları ve meslek kararı sürecinde farkındalıklarının artırmaları, sorunlarının üstesinden gelebilmeleri açısından önemli görülmektedir. Bu sebeple, bireylerin mesleğe karar verme öz-yeterliliğini hangi psikolojik değişkenlerin etkilediğinin bilinmesi, onlara bu konuda yaşadıkları sorunların üstesinden gelmelerinde yardımcı olmak açısından önemlidir. Bu noktada bireyin mesleğe karar verme davranışını yordayan değişkenlerden biri olarak umut konusu ele alınmaktadır. Umud kavramı ile ilgili kuramsal çalışmaların geçmişi 13. yy.’ a kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda din bilimcisi Aquinas, sonraki yüzyıllarda Hume ve Kant gibi düşünürler umudu, insan doğasında var olan temel duygulardan biri olarak ele almaktadırlar (16). 21. yy.’a doğru umutla ilgili yapılan çalışmaların artış gösterdiği görülmektedir. 1970’lerin ortalarından itibaren stres, başa çıkma ve psikolojik hastalıklarla ilgili çalışmalarda dalgalanmalar meydana gelmiştir. Araştırmalar zayıf sağlık şartları, başa çıkma ve tıbbi iyileşme ile ilgili negatif düşünceler ve duygularla ilgili önerilerde bulunuyorlardı. Bazı araştırmacılar negatif duygu ve düşüncelerin bireyin sağlığında bozulmalara neden olduğunu buna karşın umut gibi olumlu düşünce şekillerinin olumlu sonuçlara neden olabileceği konusunu tartışmışlardır. 1970 ve 1980’li yıllarda çeşitli bilim alanlarından birçok araştırmacı umutla ilgili teoriler geliştirmişlerdir. Bu dönemde bilim dalları arasında yapılan çalışmalar açısından bir kopukluk yaşanmaktaydı. Ortaya atılan teorilerin birçoğu bireysel bazda kalmaktaydı ve bilim dalları arasında yeterli alış veriş yoktu. Bu dönemde umut konusunda Snyder ve arkadaşları kendi görüşlerini öne sürdüler (16). Snyder ve arkadaşları umudu içerisinde amaca yönelik özel stratejiler oluşturma (Pathway) ve bu stratejilere ulaşmak için gerekli motivasyonel enerjinin sağlanması (agency) unsurlarını içeren bir düşünme yöntemi olarak tanımlamışlardır (17, 18, 19). Bu noktada bireyin gelecekte sahip olmak istediği mesleği düşlemesi, ona ulaşmak için çeşitli planlar yapması ile mesleğe karar verme öz-yeterliliği arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir.

1.2. Mesleğe Karar Verme Öz-Yeterliliği ve Kontrol Odağı İlişkisi

Mesleğe karar verme konusunda etkili olduğu düşünülen bir diğer değişken de iç-dış kontrol odağıdır. Kontrol odağı son yıllarda psikoloji ve diğer sosyal bilimlerde en çok çalışılan konulardan biridir. Kısaca ifade etmek gerekirse, iç dış kontrol kavramı bireyin destek beklentilerinin derecesini; bir davranışının sonucunun diğer davranışları üzerindeki olası etkilerini; bireyin gördüğü destekteki ya da sonuçlanan bir olaydaki şansın, ihtimallerin, kaderin, kontrol altındaki diğer unsurların ve tahmin edilemeyen diğer unsurların etkisini ifade eder. Bu tarz beklenti ve unsurlar anlamsal bir benzerlik temeline dayalı durumsal çalışma alanlarında genelleştirilebilir (20). Bireysel bir de-

ğişken olarak iç dış kontrol odağının kullanıldığı ilk çalışmalar öncelikle karakteristik ve yapısal anlamda incelenmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ise konunun farklı açılardan ele aldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda bireyin genel tercihlerinde daha az ya da daha çok içsel olarak karakterize edilebilen, bireyler tarafından farklı bir tür desteğin önemi ya da değerlerdeki potansiyel farklar olarak adlandırılan yeni bir yönüyle yaklaşılmaktadır (21, 22). Bu bilgiler ışığında öğrencilerin mesleğe karar verme süreci içerisindeki denetim gücü, kariyer planlamadaki başarılarını ve uyumu etkilediği düşünülmektedir. Yaşamları üzerinde çok az denetimleri olduğuna inanılan öğrenciler üzerinde dışsallık eğilimlerini azaltmaya yönelik bilinçli düzenleme ve uygulamaların kalıcı yararları olduğu düşünülmektedir. Bu tür uygulamalar, aynı zamanda, yaşamda her türlü engelin aşılabileceği, her bireyin eğer kendisine uygun yeterli koşullar sağlanırsa başarılı olabileceğine inanan içsel denetimli rehber öğretmenlere de çok önemli pekiştiriciler sağlayacaktır. Bu bağlamda bireyin mesleğe karar verme öz-yeterliliği algısı ile kontrol odağı arasında yakın bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de lise son sınıfa gelen bireylerin mesleğe karar verme noktasında bazı sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Bu sıkıntılarda aile ve diğer çevresel faktörlerin aldığı roller kadar bireyin kendi kişilik özelliklerinden kaynaklanan faktörlerinde rolü büyüktür. Yukarıda bahsedilen çalışmalar ışığında, bu araştırmanın lise son sınıf öğrencileri konusunda yapılan mesleğe karar verme öz-yeterliliğiyle ilgili Türkiye’de ve uluslar arası alanda yapılan çalışmalara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan literatür çalışmasında, uluslar arası alanda mesleğe karar verme öz-yeterliliğini farklı değişkenler açısından ele alan bir çok çalışmanın yapıldığı; ancak Türkiye’de özellikle lise son sınıf öğrencileri üzerinde mesleğe karar vermeyi etkileyen değişkenlerin neler olduğuna dair yeterli çalışmanın olmadığı bir kez daha ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, lise son sınıf öğrencilerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini yordamada umudun ve kontrol odağının rolünü yordamak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma grubu, 2010- 2011 eğitim öğretim yılında Trabzon merkez, Akçaabat ve Yomra ilçelerinde Anadolu Lisesi, Fen Lisesi ve Genel Liselerde öğrenim görmekte olan 302 lise son sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma grubunun cinsiyete göre dağılımı 139 kız (%46) ve 163 erkek (%54) dir. Araştırmaya katılan öğrencilerinin yaş ortalaması 17.21 (Ss=0.66)’dir.

2.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

2.2.1. Mesleğe Karar Verme Öz-yeterliliği Ölçeği

Bireylerin mesleğe karar verme öz-yeterliliğini (MKVÖY) ölçmek amacıyla Bozgeyikli (2004) geliştirilen ölçek 27 madde içermektedir. Ölçekte, meslek kararı verme yetkinliği, Bireysel ve Mesleki Özellikleri Doğru Olarak Değerlendirme (BMÖDD)

(11 madde), Mesleki Bilgi Toplama (MBT) (8 madde) ve Gerçekçi plan yapma (GPY) (8 madde) olarak üç alt boyut bulunmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir ölçektir. Bozgeyikli (2004)E göre MKVÖY'nün yapı geçerliğini belirlemek için (n=180) elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları üç faktörlü bir yapı göstermiştir. MKVÖY'nün, güvenilirliği için yapılan test tekrar test güvenilirlik katsayıları MODD için .79, MBT için .72, GPY için .68 ve MKVÖY'nün tümü .78 bulunmuştur. Yine güvenilirlik katsayıları için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları BMÖDD alt ölçeği için $\alpha=.89$, MBT alt ölçeği için $\alpha=.87$, GPY alt ölçeği için $\alpha=.81$ ve MKVÖY'nün tümü için $\alpha=.92$ olarak bulunmuştur. Bu çalışma için hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise BMÖDD alt ölçeği için $\alpha=.85$, MBT alt ölçeği için $\alpha=.89$, GPY alt ölçeği için $\alpha=.76$ ve MKVÖY'nün tümü için $\alpha=.91$ olarak bulunmuştur (23).

2.2.2. Umut Ölçeği

Bireylerin umut düzeylerini ölçmek amacıyla; tarafından geliştirilen umut ölçeği 12 madde içermektedir (24). Ölçekte, eşit sayıdaki maddelerde amaca götüren yollar planlama (pathways) ve amaca ilişkin motivasyon (agency) boyutlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Boyutlardaki maddelerin bir tanesi seçmiş, ikisi içinde bulunulan zamanı, bir tanesi de geleceğe yönelik ifadeleri içermektedir. Ayrıca dört madde de umutla ilgisi olmayan doldurucu (filler) ifadelerden oluşmaktadır. Umudun amaca götüren yollar planlama ve amaca ilişkin motivasyon boyutlarını yansıtan maddelerde olumlu, doldurucu maddelerde ise olumsuz ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Akman ve Korkut (1993) tarafından yapılmıştır (25). Güvenirlik çalışması için Hacettepe Üniversitesinde öğrenim göre 103 öğrenciye uygulanmış ve iç tutarlılığı .65 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra 74 öğrenciye 4 hafta ara ile uygulanmış ve iki uygulama arasındaki korelasyon .66 olarak hesaplanmıştır .

2.2.3. Kontrol Odağı Ölçeği

Ergenlerin kontrol odağı algılarını belirleyebilmek için Rotter tarafından geliştirilen ve Dağ (1999) tarafından Türkçeye uyarlanan "Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" kullanılmıştır (26). Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçekten toplam varyansın %47.7'sini açıklayabilen 7 faktör elde edilmiştir (n=532). Bu faktörler; (1) Şans kontrolü eksikliği, (2) Siyasal olaylarda dış kontrol, (3) Şans kontrolü, (4) Okul başarısı kontrolü eksikliği, (6) Kadercilik inancı, (7) Siyasal olaylarda kontrol eksikliğidir. Bu faktörler yeterince homojen olarak belirlenmiş olmakla birlikte, sayı ve örüntüleri yönünden, ölçeğin orijinaliyle elde edilen faktörlere önemli ölçüde benzerlik göstermiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında ise, ölçeğin madde-toplam puan korelasyonlarının. 11 ile .48 arasında değiştiği; farklı örneklemlerde KR-20 iç tutarlık katsayıları .77 ve .68 olarak bulunmuştur. Ayrıca, ölçeğin güvenilirliğe kanıt oluşturması için iki yarı test güvenirligi çalışması yapılmış ve ölçeğin iki-yarı test güvenilirlik katsayısının çeşitli örneklemlerde. 65 ile. 79 arasında değişim gösterebildiği belirtilmiştir. Diğer bir çalışmada ise, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve 1-2 aylık zaman

aralıklarıyla uygulanan ölçme aracıyla elde edilen güvenilirlik katsayılarının. 49 ve .83 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Bu araştırma kapsamında toplanan verilerden ölçüğün KR-20 iç tutarlık katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır. Yükselen puanlar, dış kontrol odağı inancında artışı göstermektedir. Puanlar yorumlanırken, kontrol odağı inancı değişkenin sürekli bir boyut olduğu akıldan çıkartılmamalıdır (26).

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma için toplanan verilerin analizinde SPSS 15.0 programı kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan umut, kontrol odağı ve alt boyutları ile bağımlı değişken olan mesleğe karar verme özyeterliliği ve alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayısı tekniğinden ve hiyerarşik regresyon analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 1 araştırma değişkenlerine ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyonel değerleri göstermektedir.

Yapılan analizin sonuçlarını gösteren Tablo 1 incelendiğinde, mesleğe karar verme öz-yeterliliği ve alt boyutları ile umut, kontrol odağı ve alt boyutları arasında pozitif ve negatif yönlere anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. MKÖY ile umut arasında da pozitif yönde korelasyonel ilişki olduğu ($r=.36$) görülmektedir. Ayrıca MKÖY alt boyutlarından “mesleki bilgileri doğru değerlendirme” ile kontrol odağı arasında negatif yönlü korelasyonel ilişki olduğu ($r=-.11$) belirlenmiştir. MKÖY ile bağımsız değişkenler ve alt boyutları arasında tespit edilen diğer ilişkiler; ayrıca değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri de Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6
1.TMKOY	1	.89(**)	.88(**)	.86(**)	.36(**)	-.06
2.MBDD		1	.68(**)	.64(**)	.35(**)	-.11(*)
3.MBT			1	.70(**)	.30(**)	-.07
4.GPY				1	.30(**)	.02
5. Umut					1	.08
6. KO						1
Ort	102.61	44.32	29.18	29.20	34.34	11.30
Ss	15.11	6.35	5.36	5.37	4.55	3.53

* $p<0.05$ ** $p<0.01$ **TMKOY:** Mesleğe Karar Verme Özyeterliliği Toplam Puan **MBDD:** Doğru değerlendirme Yapabilme **GPY:** Gerçekçi Plan Yapabilme **MBT:** Mesleğe İlişkin Bilgi Toplayabilme **KO:** Kontrol Odağı, **Ort:** Ortalama **Ss=** Standart Sapma

3.2. Hiyerarşik Regresyon Analizi

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan MKÖY'nin yordanmasına ilişkin bulguların elde edilmesinde hiyerarşik regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Üç adımda gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizinde birinci adımda yaş ve cinsiyet, ikinci adımda umut, üçüncü adımda kontrol odağı değişkeni kullanılmıştır. Birinci adımda girilen değişkenlerin özgün katsayısının model içerisinde anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\Delta R^2=.05$, $F_{2/299}=8.69$, $p<0.01$). Bunun yanı sıra birinci adımda girilen demografik değişkenler olan yaş ($B=.18$, $p<0.01$) ve cinsiyetinde ($B=.16$, $p<0.01$) modele olan özgün katkılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İkinci adımda modele girilen umut değişkeninin modele olan toplam katkısının anlamlı olduğu belirlenmiştir ($\Delta R^2=.17$, $F_{1/298}=21.41$, $p<0.01$). Ayrıca bu değişkenin modele olan özgün katkısının da ($B=.34$, $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir. Üçüncü ve son adımda kontrol odağı değişkeni modele dahil edilmiştir. Yapılan analizde kontrol odağı değişkeninin düşüğe olsa modele olan toplam katkısı anlamlı bulunmuştur ($\Delta R^2=.18$, $F_{1/297}=1.30$, $p<0.01$).

Tablo 2. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayan	R	R ²	ΔR^2	df	B	B	p
1	(sabit)							.00*
	Yaş	.23	.05	.05	2/299	5.09	.18	.00*
	Cinsiyet					5.10	.16	.00*
2	(sabit)							.00*
	Yaş	.42	.17	.16	1/298	4.26	.15	.00*
	Cinsiyet					4.74	.15	.00*
	Umut					1.15	.34	.00*
(sabit)							.00*	
3	Yaş					4.10	.14	.00*
	Cinsiyet					4.87	.16	.00*
	Umut	.42	.18	.17	1/297	1.17	.35	.00*
	Kont. Odağı					-1.83	-.06	.04*

* $p<0.01$.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacını oluşturan öğrencilerin mesleğe karar verme öz-yeterliliği ile umut ve kontrol odağı değişkenleri arasında yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, değişkenlerin mesleğe karar verme öz-yeterliliğini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Öncelikle hiyerarşik regresyon analizine ilk adımda alınan yaş ve cinsiyet değişkenleri ile mesleğe karar verme öz-yeterliliği arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda bu bulguyu destekler niteliktedir (27, 28, 29). Türkiye'de cinsiyet açısından insanların meslek tercihlerinde

bir farklılığın olduğu düşünülmektedir. Burada kadına toplum tarafından yüklenen rollerin erkeğe oranla daha fazla olmasının da önemli payı vardır. Toplumun beklentilerinin bir yansımaları ailesinde gören bireyler mesleki hazırlıklarını buna göre yapmaktadırlar. Erkek bireyler babasına bakarak evden daha özgür olabileceği ve fiziksel enerjisini ev dışına daha fazla aktarabileceği meslekleri seçmeye yatkın olurlarken; kızların gelecekte evinden ve çocuklarından çok fazla uzak kalmayacağı meslekleri seçmeye yatkın oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda kızların seçecekleri meslek hakkında daha derinlemesine düşündükleri ve farklı boyutları hesaba kattıkları için meslek seçiminde öz-yeterliliklerinin erkeklerden yüksek olması anlamlı görülmektedir.

Yaş konusunda yapılan araştırmalara bakıldığında ise, öğrencilerin yaş değişkeni ile mesleğe karar verme öz-yeterliliği arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu belirleyen çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır (30, 31, 32). Bu araştırmalarda yaş değişkeninin mesleğe karar verme öz-yeterliliğinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kuzgun bireylerin mesleğe karar verme yeterliliklerinin çok erken yaşlardan itibaren farklılaşmaya başladığını, bu süreç içinde kadın ve erkeklerin farklı toplumsallaşma süreçlerinden geçtiklerini, bu durumun da farklı deneyim fırsatlarına sahip olmalarına neden olduğunu belirtmektedir (1). Bununla beraber Ginzberg, Super, Roe gibi mesleki gelişim kuramcıları da bireylerin farklı yaş dönemlerinde farklı mesleki gelişim görevlerini yerine getirdiklerini ifade ederek yaş değişkeninin mesleki karar alma süreci üzerindeki etkisini vurgulamışlardır (3, 34). Dolayısıyla araştırmanın bu basamağında ortaya çıkan bulgular, hem kuramsal hem de yapılan araştırmalar açısından literatürle uyumludur.

Yapılan hiyerarşik regresyon analizine ikinci adımda dahil edilen umut değişkeni ile mesleğe karar verme öz-yeterliliği arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Yapılan literatür taramasında, umut düzeyinin kişisel bir boyut olarak bireylerin öz-yeterlilik (self efficacy) düzeyleriyle güçlü bir ilişkisinin olduğunu belirten çalışmalar bulunmuştur (35, 36, 37). Bu çalışmalarda bireylerin umut düzeylerinin artmasına paralel olarak özyeterlilik düzeylerinin yükseldiği belirlenmiştir. Bilindiği gibi umut; bireyin kendine bazı amaçlar edinebilmesi ve bu amaca ulaşmak için gereken yolları planlayabilmesidir (17). Mesleğe karar verme öz-yeterliliği ölçeğinin alt boyutları arasında da geleceğe dönük hedefler için “gerçekçi plan yapabilmek” alt boyutu bulunmaktadır. Literatürde bu ilişkiye vurgu yapan bazı çalışmalara rastlanmıştır (38, 39). Ayrıca Betz’e göre özyeterlilik inancı, hedef belirleme sürecindeki plan yapma, karar verme, istekli olma ve davranışa yönelme gibi açılardan mesleki ilgileri, amaçları, meslek seçimini ve performansı etkilemektedir (38). Bu noktada umut düzeyi yüksek olan bireylerin kendilerini, hedefe götüren süreçte planlanma yapma, strateji belirleme ve gerekli motivasyonu sağlamada daha yeterli göreceği düşünülmektedir. Böylece umut düzeyi yüksek olan bireylerin, mesleğe ve kendine yönelik doğru değerlendirmeler yapabileceği, mesleğe ilişkin gerçekçi planlar oluşturabileceği ve meslek seçimine ilişkin doğru stratejiyi geliştirebileceği söylenebilir.

Modelin üçüncü ve son basmağında etkisi incelenen değişken kontrol odağı kavramıdır. Yapılan analiz sonucunda kontrol odağı ile öğrencilerin mesleğe karar verme özyeterliliği arasında az da olsa bir ilişki olduğu ve modele bir katkısının olduğu görülmektedir. Bununla beraber değişkenler arasındaki Korelasyonel ilişki incelendiğinde öğrencilerin mesleğe karar verme özyeterliliğinin alt boyutlarından olan “mesleğe ilişkin bilgi toplayabilme” alt boyutundan aldıkları puanlar ile kontrol odağı puanları arasında negatif yönlü korelasyonel bir ilişki belirlenmiştir. Buradan öğrencilerin iç kontrol odağı puanları arttıkça “mesleğe ilişkin bilgi toplayabilme” becerilerinin arttığı düşünülmektedir. Konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında; Taylor ve Pompa lise öğrencilerinin mesleğe karar verme özyeterliliği ile kontrol odağı ve mesleki kararsızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre kontrol odağı ile mesleğe karar verme özyeterliliği arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (39). Araştırmacılar öğrencilerin dış kontrol odağı puanları azaldıkça mesleğe karar verme özyeterlilik düzeylerinin azaldığını, dolayısıyla iç kontrol odağı algısına sahip bireylerin mesleğe karar verme özyeterliliklerinin arttığı sonucuna varmışlardır. Karl ve Gail mesleğe karar verme yeterliliğinin kontrol odağı ve kariyer planlamayla ilişkisini inceleyen bir grupta danışma programı hazırlamışlardır. Yapılan oturumlar sonucunda iç kontrol odağı gelişen bireylerin mesleki karar alma düzeylerinin geliştiği, mesleki seçim problemlerini çözmeye daha aktif hale geldikleri belirlenmiştir (40). Başka bir çalışmada araştırmacılar bireylerin mesleğe karar verme profilleri ve mesleğe karar verme stilleri üzerinde iki farklı örneklemin karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmalarında bireylerin iç kontrol odağı puanlarıyla “mesleki bilgi toplama” puanları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır (13). Bu araştırmalara ek olarak ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda da kontrol odağı değişkeninin mesleğe karar verme özyeterliliğinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (41, 42). İçsel ve dışsal genellenmiş beklentiler (iç ve dış kontrol odağı mekanizması), bireylerin olayların sonuçlarını pozitif ya da negatif anlamda nasıl algıladıklarını ve potansiyel olarak olayların kendi kontrolleri altında olup olmayacağını ifade eder. Bu noktada bireylerin mesleğe karar verme süreci içindeki denetim gücünün, kariyer planlamadaki başarılarını ve uyumlarını etkilediği düşünülmektedir. Sosyal yaşamında kendi algı ve davranışlarına güvenen; bu davranışlara ve sonuçlarına inanan bireylerin meslek kararı verme sürecinde kendini ve meslekleri daha doğru değerlendirebileceği ve mesleğine ilişkin daha iyi planlar ortaya koyabileceği söylenebilir. Dolayısıyla iç kontrol odağına sahip bireylerin mesleğe karar verme öz-yeterliliği konusunda dış kontrol odağına sahip bireylere göre daha iyi olmaları; bireylerin meslek kararı verme sürecine hakim olmaları ve karşılaştıkları sorunları daha iyi yönetebilmeleri açısından anlamlı görülmektedir.

5. KAYNAKLAR

1. Kuzgun, Y. "Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı," Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006.
2. Yeşilyaprak, B. "Mesleki rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı," Pegem Yayıncılık, Ankara, 2011.
3. Ginzberg, E., "Career Guidance", First Edition, Mcgraw- hill Book Company, New York, 1971.
4. Super, D., "The Psychology of Careers: An Introduction of Vocational Development," Harper & Brothers, New York, 1957.
5. Holland J.L. "Counseling Psychology: Career Interventions, Research and Theory", Annual Review Psychology, 32, 279- 305, 1981.
6. Bandura, A. and Adams, P. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84, 191-215, 1977.
7. Taylor, K. M. and Betz, N. E. "Applications of Self-efficacy Theory to the Understanding and Treatment of Career Indecision," Journal of Vocational Behavior, 22, 63–81, 1983.
8. Haren, V. A. "A Model of Career Decision Making for College Students", Journal of Vocational Behavior, 14 (2), 119-133, 1979.
9. Lent, R. W., Brown, S. D., and Hackett, G. Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. Journal of Vocational Behavior, 45, 79–122, 1994.
10. Super, D and Hall, D.T. Career Development: Exploration and Planning, Ann. Rev. Psychol., 29, 333- 342, 1978.
11. Hecet, G. and Betz, E.N. A Self-Efficacy Approach to the Career Development of Women, Journal of Vocational Behavior, 18, 326-339, 1981.
12. Turner, S., and Lapan, R. Career self-efficacy and perceptions of parent support in adolescent career development, Career Development Quarterly, 51, 44-55, 2002.
13. Gati, I., Landman, S., Davidovitch, S., Peretz, L.A. and Gadassi, R. "From Career Decision-making Styles to Career Decision-making Profiles: A Multidimensional Approach", Journal of Vocational Behavior, 76, 277–291, 2010.
14. Julien, H. "Barriers to Adolescents' Information Seeking for Career Decision Making", Journal of the American Society for Information Science, 50 (1), 38, 1999.
15. Restubog, S., Florentino, A.R. and Garcia, J.M. "The Mediating Roles of Career Self-efficacy and Career Decidedness in the Relationship Between Contextual Support and Persistence," Journal of Vocational Behavior, 77 (2), 186- 195, 2010.
16. Snyder, C.R. "Genesis: The Birth and Growth of Hope," C.R. Snyder (Ed), The Hand Book of Hope: Theories, Measurements and Applications, Academic Press, New York, 2000.
17. Snyder, C.R., Cheavens, J. and Sympson, S.C. Hope: An Individual Motive for Social Commerce. Group Dynamics: Theory, Research and Practise, 1, 2, 107- 118, 1997.
18. Snyder, C.R., Lopez, S.J, Shorey, H.S., Rand, K.L. and Feldman, D.B. Hope Theory, Measurements, and Applications to School Psychology, School Psychology Quarterly, 18 (2), 122–139, 2003.

19. Snyder, C. R. "The Psychology of Hope: You Can Get There From Here," Free Press, New York, 1994.
20. Rotter, J. B. "Internal Versus External Control of Reinforcement," American Psychological Association, 45 (4), 489- 493, 1989.
21. Rotter, J. B. and Mulry, R. C. "Internal Versus External Control of Reinforcement and Decision Time," Journal of Personality and Social Psychology, 2, (4), 598-604, 1965.
22. Schroder, H. M. and Rotter, J. B. "Genetalization of Expectancy Changes as a Function of The Nature of Reinforcement," Journal of Experimental Psychology, 48 (5), 1954.
23. Bozgeyikli, H. "Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeğinin Geliştirilmesi", Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 11, 221- 234, 2004.
24. Snyder, C.R., Sympson, S.C., Ybasco, F.C., Borders, T.F., Babyak, M.A. and Higgins, R.L. Development and Validation of the State Hope Scale. Journal of Personality and Social Psychology, 70, 2, 321- 335, 1996.
25. Akman, Y. ve Korkut, F. Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma, H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 9, 193-202, 1993.
26. Dağ, İ. "The Relationships Among Paranormal Beliefs\ Locus of Control and Psychopathology in a Turkish College Sample," Personality and Individual Diferences, 15, 612-626, 1999.
27. Emmanuelle, V. "Inter-relationships Among Attachment to Mother and Father, Self-esteem, and Career Indecision," Journal of Vocational Behavior 75, 91-99, 2009.
29. Robbins, S. B. "Validity Estimates for the CDMSE Scale," Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 18, 64-74, 1985.
30. Stacy, M. E. "Influences of Selected Demographic Variables on The Career Decision-Making Self-Efficacy of College Seniors", Unpublished Doctora Thesis, Louisiana State University, 2003.
31. Germeijs, V. and Verschuere, K. "High School Students' Career Decision-making Process: A Longitudinal Study of One Choice," Journal of Vocational Behavior, 68, 189-204, 2005.
32. Hirschi, A. "Career Adaptability Development in Adolescence: Multiple Predictors and Effect on Sense of Power and Life Satisfaction", Journal of Vocational Behavior, 74, 145-155, 2009.
33. Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7 (2), 393-423, 2009.
34. Roe, A. "The Psychology of Occupations," First Edition, John Wiley & Sons, Inc, New York, 1956.
35. Carifio, J. and Rhodes, L. "Construct Validities and The Empirical Relationships Between Optimism, Hope, Self-efficacy, And Locus of Control," Work, 19, 125-136, 2002.
36. Lackaye, T., Margalit, M., Ziv, O. and Ziman, T. Comparisons of Self-Efficacy, Mood, Effort, and Hope Between Students with Learning Disabilities and Their Non-LD-Matched Peers . Learning Disabilities Research & Practice, 21(2), 111-121, 2006.

37. Magaletta, P. R. and Oliver, J.M. "The Hope Construct, Will, and Ways: Tlieif Relations with Self-Efficacy, Optimism and Genefal Well-Deing," *Journal of Clinical Psychology*, 55 (5), 539-551, 1999.
38. Betz, N. "Career Self Efficacy," Frederic T. Leong and Azy Barak (Ed), *Contemporary Models in Vocational Psychology*, In First Edition (98- 102), Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 2006.
39. Multon, K.D., Heppner, M.J. and Lapan, R.T. An Empirical Derivation of Career Decision Subtypes in a High School Sample , *Journal of Vocational Behavior*, 47, 1, 76-92, 1995.
39. Taylor, K. M. and Pompa, J. "An Examination of The Relationships Among Career Decision-making Self-efficacy, Career Salience, Locus of Control, and Vocational Indecision, *Journal of Vocational Behavior*, 37 (1), 17-31, 1990.
40. Karl, B. and Gail, H. "Effect of a Decision-Making Course on Locus of Control, Conceptualization, and Career Planning, *Journal of College Student Personnel*," 20 (3), 230-235, 1979.
41. Bozgeyikli, H., Bacanlı, F. ve Doğan, H. "İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Karar Verme Yetkinliklerinin Yordayıcılarının İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 125- 134, 1999.
42. Çoban, A. E. "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeylerinin Yordayıcı Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi," *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 2005.

EXTENDED ABSTRACT

Human is an entity using his reasoning and problem solving skill in relieving his needs, dynamically adapting his environment and having ability to change the environment in accordance with his wishes. This change brought by performing the innate abilities and potentials, and also by using the latent powers. Profession is the area in which these properties and the development have been used. Individual's choice of a profession is one of the most important decisions throughout his life. In making this decision, the individual is affected by many internal and external factors and the decision is shaped by the outcomes of various events, of course. Career decision self-efficacy gains importance at this point. Psychological dimensions of the individuals' career decision have been discussed by the researchers for decades. One of the variables have been discussed in predicting the behavior of decision-making is hope. History of theoretical studies about the concept of hope extends up to 13rd history. In these studies, the negative effects of negative thoughts and feelings on health were examined and it was discussed whether or not the positive expectations like hope could lead to positive outcomes. Snyder and colleagues have been defined hope as a way of thinking consisting of generating goal-specific strategies and providing the necessary motivational energy in achieving these strategies. At this point, it is thought that dreaming towards a desired profession and making variety of plans to reach it is related to career decision making self-efficacy.

Another factor is effective on career decision is thought to be as internal/external locus of control. To be brief, concept of internal or external control describes the degree of support expectations of individual, the possible effects of a behavior outcome on other behaviors, the effects of chance, possibilities, destiny, the factors under the control and the other unforeseen factors on a resulting event or a support. These kind of factors and expectations can be generalised in working areas in the base of a semantic similarity. Students' control over the career decision making process is thought to be effective on their success and adaptation in career planning. For the students who believe that they have a very little control over their lives, regulations and interventions towards minimizing their externalization tendencies may have the long-lasting effects. It is seen that high school senior students in Turkey have problems in making career decisions. The factors related to personality have a role on these problems as well as the factors arising from the family and the environment. Accordingly in this study, examining the role of hope and the locus of control in predicting high school seniors' career decision making self-efficacy is aimed.

The sample of the study consists of 302 seniors attending the Science Lycee, Anatolian Lycee and General Lycee in Trabzon province. The distribution of students according to gender is in the form of 139 girls (% 46) and 163 boys (% 54). The mean age of the students surveyed is 17.21 (Sd=0.66).

In the study, information form prepared by the researcher, Hope Scale, Locus of Control Scale and Career Decision Making Self-Efficacy Scale were used as data collection instruments. To analyze the collected data, SPSS 15.0 software were utilized. Pearson correlation coefficient and hierarchical regression analysis were used in the analysis of the data.

The results of the study showed that the age, gender, hope and the locus of control significantly predicted the students' career decision making self-efficacy. It is thought that there's a difference in individuals' career choice according to gender. Here, society's attribution of roles more on women than men can be considered as important. In this context, girls' better career decision making self efficacy than boys is meaningful owing to their more deeply thinking about career decision and taking into account the different dimensions. Another meaningful variable is age. There have been studies showing that individuals' career decision making efficacy begin to diverge from a very early age, that women and men have different socialization processes, accordingly have different experience opportunities. In this study age was found as a significant predictor of career decision making self-efficacy. Another significant predictor of the career decision making self-efficacy was found as hope. It is thought that the high-hope people are more adept at planning pathways to a certain goal and achieving necessary motivation. So, it can be said that high-hope people could make accurate assessments about themselves and a profession, create realistic plans regarding profession and develop the useful strategy. In this study, another predictor of career decision making self-efficacy was found as locus of control. It is thought that indivi-

duals' control power is effective on their success and adaptation in career planning. It can be said that the individual trusting in his perceptions and behaviors, believing in these behaviors and their outcomes could assess himself and the professions more accurately and make better plans related to his profession. Accordingly it seems meaningful that the individuals with internal locus of control are more efficient in career decision making than those with external locus of control in terms of their perceived active role in decision making process and ability to manage problems more effectively. It seems that the results of this study are in parallel to the relevant literature.